Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 1999, sp. zn. 31 Cdo 1181/99, ECLI:CZ:NS:1999:31.CDO.1181.1999.1

Číslo: 70/2000

Právní věta:

Nárok zástavního věřitele na uspokojení zajištěné pohledávky ze zástavy, který vznikl před účinností zákona č. 165/1998 Sb., se i v době po 1. 9. 1998 řídí ustanovením § 151f obč. zák., ve znění účinném do 31. 8. 1998.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 30.11.1999

Spisová značka: 31 Cdo 1181/99

Číslo rozhodnutí: 70

Číslo sešitu: 10

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Zástavní právo

Předpisy:

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Žalobkyně se žalobou podanou u soudu dne 12. 9. 1996 domáhala, aby jí žalovaní zaplatili 715 347,13 Kč s 25% úrokem z částky 551 972,91 Kč od 21. 8. 1996 do zaplacení s tím, že proti žalovaným 2) a 3) se lze domáhat uspokojení této pohledávky pouze z výtěžku prodeje „zastavených nemovitostí domu čp. 1205 se stavební parcelou č. 1148 a zahradou parc. č. 491/6 a 491/19 zapsaných na LV č. 2756 pro katastrální území S. – předměstí u Katastrálního úřadu ve S.“, a že plněním jednoho ze žalovaných zaniká v rozsahu tohoto plnění povinnost ostatních žalovaných. Žalobu zdůvodnila tím, že podle úvěrové smlouvy ze dne 18. 12. 1992 č. A 1186 poskytla žalovanému 1) úvěr na zásoby zboží ve výši 609 000 Kč, který se jí žalovaný 1) zavázal zaplatit spolu s úroky do 30. 11. 1996 v měsíčních splátkách od června 1993 po 14 500 Kč. Žalobkyně uzavřela se žalovanými 2) a 3) dne 18. 12. 1992 zástavní smlouvu, na základě které jí vzniklo k zajištění této pohledávky zástavní právo k „rodinnému domu čp. 1205, st. parcele 1148 a zahradě parcelní číslo 491/6 a 491/19 v kat. úz. S. – předměstí, zapsaným na listu vlastnictví č. 2756 u Katastrálního úřadu ve S.“. Žalovaný 1) dohodnuté podmínky splácení úvěru nedodržel a ke dni 21. 8. 1996 dluží žalobkyni celkem 715 247,13 Kč.

K r a j s k ý s o u d v Hradci Králové rozsudkem ze dne 21. 4. 1998 žalovanému 1) uložil, aby žalobkyni zaplatil 715 347,13 Kč s 25% úrokem z částky 551 972,91 Kč od 21. 8. 1996 do zaplacení;

proti žalovaným 2) a 3) žalobu zamítl a rozhodl, že žalovaný 1) je povinen zaplatit žalobkyni na náhradě nákladů řízení 28 601 Kč. Soud prvního stupně vycházel ze zjištění, že žalobkyně uzavřela se žalovaným 1) dne 18. 12. 1992 smlouvu o úvěru č. A 1186 a dne 15. 9. 1994 dodatek k této smlouvě č. 1, že žalobkyně uzavřela se žalovanými 2) a 3) dne 18. 12. 1992 zástavní smlouvu, na základě které bylo v její prospěch vloženo do katastru nemovitostí zástavní právo, že výše dluhu žalovaného 1) byla „doložena" a že žalobkyně informovala žalované 2) a 3) o tom, že žalovaný 1) dluh nesplácí. Ve vztahu k žalovanému 1) dospěl k závěru, že žaloba je důvodná, neboť svůj dluh ze smlouvy o úvěru v žalované výši nezaplatil. Proti žalovaným 2) a 3) soud prvního stupně žalobu zamítl. I když „existence zástavního práva byla prokázána", ustanovení § 151f odst. 1 obč. zák. žalobkyni jako zástavní věřitelce nedává podle názoru soudu prvního stupně nárok na „plnění, které představuje zajištěná pohledávka"; žaloba vůči žalovaným 2) a 3) tedy „nemá oporu v hmotném právu".

K odvolání žalobkyně V r c h n í s o u d v Praze rozsudkem ze dne 6. 1. 1999 rozsudek soudu prvního stupně v napadené části (tj. v zamítavém výroku) potvrdil a rozhodl, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení a že se proti tomuto rozsudku připouští dovolání. Odvolací soud dospěl k závěru, že právní úprava zástavního práva účinná do 31. 8. 1998 žalobkyni jako zástavní věřitelce poskytovala vůči žalovaným 2) a 3) jako zástavcům (správně zástavním dlužníkům) nárok na zaplacení zajištěné pohledávky s tím, že jejího zaplacení se může domáhat jen z výtěžku prodeje zastavených nemovitostí. Dnem 1. 9. 1998 však nabyl účinnosti zákon č. 165/1998 Sb., který „znovelizoval" též úpravu zástavního práva; tato „nová právní úprava" umožňuje zástavnímu věřiteli „uplatnění zástavního práva na nemovitost vůči vlastníkovi zastavené nemovitosti odlišnému od obligačního dlužníka (tj. práva navrhnout prodej této nemovitosti) bez toho, že by bylo nutné podávat žalobu o zaplacení peněžité částky". Při posouzení, zda tuto „novou právní úpravu" lze aplikovat i pro zástavní práva založená zástavními smlouvami uzavřenými přede dnem 1. 9. 1998, vzal odvolací soud v úvahu, že zákon č. 165/1998 Sb. neobsahuje žádná přechodná ustanovení, že ustanovení Občanského soudního řádu, změněná tímto zákonem, jsou ode dne 1. 9. 1998 nepochybně aplikovatelná i v řízeních zahájených před tímto datem, že ustanovení občanského zákoníku definující obsah zástavního práva zůstala tímto zákonem nedotčena a že novelizace ustanovení § 151f odst. 1 obč. zák. znamená jen „v podstatě procesní upřesnění dosavadní právní úpravy", a dovodil, že „změny obč. zákoníku a o.s.ř., provedené zákonem č. 165/1998 Sb., dopadají i na právní vztahy založené před dnem 1. 9. 1998". Ve sporech, v nichž se jedná o právní vztahy založené před 1. 9. 1998, je proto třeba „požádat o změnu žaloby dle § 95 odst. 1 o.s.ř., aby formulace petitu odpovídala ustanovení § 151f odst. 1 obč. zák., ve znění účinném ode dne 1. 9. 1998". Protože žalobkyně změnu žaloby nenavrhla a protože „zajišťovací funkce zástavního práva nespočívá v přímém plnění zajišťovaného dluhu vlastníkem zastavené věci místo obligačního dlužníka", nemůže být žaloba proti žalovaným 2) a 3) důvodná. Rozhodnutí o vyslovení přípustnosti dovolání zdůvodnil odvolacím soud tím, že otázka, zda „novela provedená zákonem č. 165/1998 Sb., jmenovitě změna obč. zákoníku a o.s.ř., dopadá i na nároky z právních vztahů založených před dnem účinnosti uvedeného zákona", má po právní stránce zásadní význam.

Proti tomuto rozsudku odvolacího soudu podala žalobkyně z důvodu uvedeného v ustanovení § 241 odst. 3 písm. d) o.s.ř. dovolání. Podle jejího názoru při posouzení vlivu novelizace ustanovení § 151f odst. 1 obč. zák. a ustanovení § 274 písm. a) a § 372 o.s.ř., provedené zákonem č. 165/1998 Sb., na projednávaný spor jde o otázku retroaktivity zákona č. 165/1998 Sb. K základním principům právního státu a ústavnosti patří princip právní jistoty a ochrany důvěry občanů v právo, který se projevuje též v zásadě zákazu pravé retroaktivity právních norem. Uvedená novelizace podle názoru dovolatelky „modifikuje způsob výkonu zástavního práva, resp. s výkonem zástavního práva spojuje jiná práva než dosavadní právní úprava". I když zákon č. 165/1998 Sb. neobsahuje ve vztahu k uvedeným ustanovením Občanského zákoníku a Občanského soudního řádu žádná přechodná ustanovení, může tu být přípustná jen nepravá retroaktivita, podle které se dosavadními předpisy

řídí vznik právních vztahů, nároky z nich dosud vzniklé a vykonané právní úkony. Protože zástavní právo k zajištění pohledávky ze smlouvy o úvěru ze dne 18. 12. 1992 vzniklo před účinností zákona č. 165/1998 Sb. a protože žalobkyně přede dnem 1. 9. 1998 též „realizovala právo zástavního věřitele zakotvené v § 151f obč. zák.“, měl být projednávaný spor posouzen podle právní úpravy zástavního práva účinné do 31. 8. 1998; aplikace zákona č. 165/1998 Sb. v tomto sporu představuje nepřípustnou pravou retroaktivitu nové právní úpravy. Žalobkyně navrhla, aby dovolací soud zrušil rozsudek odvolacího soudu a aby věc vrátil tomuto soudu k dalšímu řízení.

N e j v y š š í s o u d jako soud dovolací (§ 10a o.s.ř.) po zjištění, že dovolání proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu bylo podáno ve lhůtě uvedené v ustanovení § 240 odst. 1 o.s.ř. a že dovolání proti tomuto rozsudku je přípustné podle ustanovení § 239 odst.1 o.s.ř., přezkoumal napadený rozsudek ve smyslu ustanovení § 242 o.s.ř. bez jednání (§ 243a odst. 1, věta první, o.s.ř.) a dospěl k závěru, že dovolání je opodstatněné. Proto napadený rozsudek zrušil a věc vrátil Vrchnímu soudu v Praze k dalšímu řízení

Z odůvodnění:

Z hlediska skutkového stavu bylo v posuzovaném případě zjištěno (správnost těchto zjištění dovolatelka nenapadá), že dne 18. 12. 1992 uzavřeli žalovaní 2) a 3) se žalobkyní zástavní smlouvu, podle níž zastavili k zajištění pohledávky ze smlouvy o úvěru, uzavřené dne 18. 12. 1992 mezi žalobkyní a žalovaným 1), své nemovitosti označené jako „dům čp. 1205, st. 1148, 491/6, 491/19 v kat. úz. S. – předměstí, list vlastnictví č. 2756, evidováno střediskem geodesie ve S.“; zástavní právo podle této smlouvy bylo rozhodnutím Katastrálního úřadu ve S. vloženo do Katastru nemovitostí ČR s tím, že právní účinky vkladu vznikly dnem 4. 1. 1993. Vzhledem k tomu, že žalovaný 1) dluh ze smlouvy o úvěru řádně a včas neplnil, žalobkyně upozornila dopisem ze dne 27. 2. 1995, že přistoupí, nezačne-li dlužník řádně plnit do 10 dnů od doručení upomínky, k „realizaci prodeje zastavených nemovitostí“. Žaloba v této věci, kterou žalobkyně podala u soudu prvního stupně dne 12. 9. 1996, byla žalovaným 2) a 3) doručena do jejich vlastních rukou dne 25. 11. 1996.

Podle ustanovení § 151a odst. 1 obč. zák. (ve znění účinném od 1. 1. 1992) zástavní právo slouží k zajištění pohledávky a jejího příslušenství tím, že v případě jejich řádného a včasného nesplnění je zástavní věřitel oprávněn domáhat se uspokojení z věci zastavené.

Podle ustanovení § 151f odst. 1 obč. zák. (ve znění účinném od 1. 1. 1992) není-li zajištěná pohledávka řádně a včas splněna, může se zástavní věřitel domáhat uspokojení ze zástavy, a to i tehdy, když zajištěná pohledávka je promlčena.

Otázka, jak se může zástavní věřitel v řízení před soudem domáhat uspokojení ze zástavy, nebyla v soudní praxi ani v právní teorii řešena jednotně. Soudní praxe dospěla k závěru, že zástavní věřitel se může domáhat uspokojení ze zástavy při výkonu rozhodnutí prodejem nemovité zástavy jen na základě vykonatelného rozhodnutí, popřípadě jiného titulu pro výkon rozhodnutí, směřujícího proti zástavnímu dlužníkovi (srov. například usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 26. 7. 1994, sp. zn. 5 Co 1599/94, uveřejněné pod č. 13 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 1996). Nejvyšší soud České republiky pak vyslovil právní názor (srov. například jeho usnesení ze dne 18. 12. 1997, sp. zn. 2 Cdon 967/97, uveřejněné pod č. 46 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 1998), že právo zástavního věřitele domáhat se uspokojení ze zástavy (§ 151f odst. 1 obč. zák.), nebyla-li zástavním právem zajištěná pohledávka řádně a včas splněna, může být v řízení před soudem vyjádřeno jen jako nárok na zaplacení zajištěné pohledávky (popřípadě též jejího příslušenství) s tím, že uspokojení této pohledávky se oprávněný zástavní věřitel může domáhat jen z výtěžku prodeje zástavy. Na tomto právním názoru, jehož publikací ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyšší soud České republiky sledoval sjednocení rozhodovací činnosti soudů o výše uvedené otázce, nemá dovolací soud důvodu nic měnit.

Ustanovení § 151f odst. 1 obč. zák. bylo s účinností od 1. 9. 1998 změněno (srov. čl. III bod 1 a čl. VIII zákona č. 165/1998 Sb.) tak, že slova „se zástavní věřitel domáhat uspokojení ze“ byla nahrazena slovy „zástavní věřitel u soudu navrhnout prodej“. V čl. IV zákona č. 165/1998 byla současně provedena změna Občanského soudního řádu; v ustanovení § 274 o.s.ř. bylo vloženo nové písmeno a) a bylo změněno znění ustanovení § 372 o.s.ř. Uvedená „nová“ právní úprava zástavního práva, účinná od 1. 9. 1998, poskytuje zástavnímu věřiteli – na rozdíl od dosavadní úpravy (nehledě k ustanovení § 299 odst. 2 obch. zák.) – právo navrhnout u soudu prodej zástavy a uspokojit se tak z výtěžku prodeje zástavy, aniž by mu musela být zástavnímu věřiteli pohledávka přiznána vykonatelným soudním rozhodnutím nebo jiným titulem, podle kterého lze nařídit výkon rozhodnutí.

S názorem odvolacího soudu, že tato „nová“ právní úprava zástavního práva znamená „v podstatě procesní upřesnění dosavadní právní úpravy“, nelze souhlasit. Ve skutečnosti přináší – jak uvedeno výše – nový nárok, který z dosavadní právní úpravy zástavního práva (nehledě k ustanovení § 299 odst. 2 obch. zák.) nevyplýval a který může zástavní věřitel uplatnit vedle jiných (dosavadních) oprávnění směřujících k výkonu (realizaci) zástavního práva. Dovolatelka tedy správně uvádí, že „nová“ právní úprava zástavního práva, účinná od 1. 9. 1998, „spojuje s výkonem zástavního práva jiná práva než dosavadní právní úprava“.

Za této situace byl pro rozhodnutí v projednávaném sporu významný mimo jiné závěr o tom, zda „nová“ právní úprava zástavního práva, obsažená v čl. III zákona č. 165/1998 Sb., se použije i na právní vztahy ze zástavních práv, vzniklých přede dnem 1. 9. 1998.

Zákon č. 165/1998 Sb. obsahuje přechodná ustanovení ve svém čl. VI. Ve vztahu k zástavnímu právu a k prodeji zástavy (k právním úpravám obsaženým v čl. III a IV tohoto zákona) však žádná samostatná (zvláštní) přechodná ustanovení nebyla přijata.

Nový právní předpis, který řeší stejný právní institut jinak (zcela nebo jen zčásti) než dosavadní právní úprava, nemusí mít – obecně vzato – na právní vztahy, které vznikly před účinností nového právního předpisu, žádný vliv. Takováto situace nastává, stanoví-li nový právní předpis, že se jím řídí jen právní vztahy, které vznikly po jeho účinnosti, a že tedy právní vztahy, vzniklé před jeho účinností, se včetně všech práv a nároků řídí dosavadními předpisy, i když tato práva a nároky vzniknou až po účinnosti nového právního předpisu (takovouto úpravu například obsahuje – s některými výjimkami – ustanovení § 763 obch. zák.). Obvykle však nový právní předpis má vliv i na právní vztahy, které vznikly před jeho účinnosti; v takovémto případě nastává tzv. zpětná účinnost (retroaktivita) právního předpisu.

Právní teorie rozeznává zpětnou účinnost (retroaktivitu) pravou a nepravou. O pravou zpětnou účinnost (retroaktivitu) jde tehdy, jestliže se novým právním předpisem má řídit vznik právního vztahu a nároků účastníků z tohoto vztahu také v případě, kdy právní vztah nebo nároky z něj vyplývající vznikly před účinností nového právního předpisu. Nepravá zpětná účinnost (retroaktivita) znamená, že novým právním předpisem se sice mají řídit i právní vztahy, vzniklé před jeho účinností, avšak až ode dne jeho účinnosti; samotný vznik těchto právních vztahů a nároky z těchto vztahů, vzniklé před účinností nového právního předpisu, se spravují dosavadní právní úpravou.

Pravá zpětná účinnost (retroaktivita) je nepřípustná. K definičním znakům právního státu patří princip právní jistoty a ochrany důvěry účastníků právních vztahů v právo. Součástí právní jistoty je také zákaz pravé zpětné účinnosti (retroaktivity) právních předpisů; tento zákaz, který je pro oblast trestního práva hmotného vyjádřen v čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod, lze pro ostatní právní odvětví dovodit z čl. 1 Ústavy České republiky (srov. například právní názor uvedený v nálezu pléna Ústavního soudu České republiky ze dne 28. 2. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 9/95, uveřejněném pod č. 16 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu České republiky, sv. 5, roč. 1996 – I. díl, a v nálezu pléna Ústavního soudu České republiky ze dne 4. 2. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 21/96, uveřejněném pod č.

63/1997 Sb.).

V projednávaném sporu vzniklo – jak je nepochybné ze skutkových zjištění soudů – před účinností zákona č. 165/1998 Sb. nejen samotné zástavní právo k nemovitostem žalovaných 2) a 3), ale i nárok zástavního věřitele (žalobkyně) na uspokojení zajištěné pohledávky ze zástavy, když dlužník ze smlouvy o úvěru [žalovaný 1)] řádně a včas tuto pohledávku nesplnil. Odvolací soud při úvaze, podle jakého právního předpisu má být spor rozhodnut, posléze uvedenou okolnost – jak vyplývá z odůvodnění napadeného rozsudku – pominul. Tím, že při rozhodnutí projednávaného sporu vycházel z právní úpravy obsažené v zákoně č. 165/1998 Sb. (tj. z právní úpravy zástavního práva účinné od 1. 9. 1998), dovodil – jak správně uvádí dovolatelka – pravou zpětnou účinnost (retroaktivitu) nového právního předpisu (čl. III a IV. zákona č. 165/1998 Sb.) na nárok žalobkyně na uspokojení zajištěné pohledávky ze zástavy, který vznikl nejpozději v roce 1996. I když zákon č. 165/1998 Sb. neobsahuje ve vztahu k institutu zástavního práva žádná přechodná ustanovení, je takovýto závěr – jak vyplývá z výše uvedeného obecného zákazu pravé zpětné účinnosti (retroaktivity) právních předpisů – nepřípustný (nezákonný a protiústavní) a ve svých důsledcích znamenal, že žalobkyni bylo znemožněno domoci se svého, v souladu se zákonem uplatněného hmotněprávního nároku, s nesprávným poukazem na změnu právní úpravy, k níž došlo až v průběhu řízení (v průběhu odvolacího řízení).

Nejvyšší soud České republiky z uvedený důvodů dovodil, že nárok zástavního věřitele na uspokojení zajištěné pohledávky ze zástavy, který vznikl před účinností zákona č. 165/1998 Sb., se i v době po 1. 9. 1998 řídí ustanovením § 151f obč. zák. ve znění účinném do 31. 8. 1998.

Protože rozsudek odvolacího soudu není správný, Nejvyšší soud České republiky jej ve výroku o věci samé, jakož i v akcesorických výrocích o náhradě nákladů řízení, zrušil a věc vrátil Vrchnímu soudu v Praze k dalšímu řízení (§ 243b odst. 1, část věty za středníkem, § 243b odst. 2, věta první, o.s.ř.).